

♦♦♦ ERDŐ PÉTER

A templom építéséhez szükséges püspöki engedély*

1. A TEMPLOMÉPÍTÉS ENGEDÉLYEZÉSÉNEK KÉRDÉSE

A templomok építéséhez a mai egyházjog szerint előzetes püspöki engedély szükséges. Mi ennek az előírásnak a teológiai forrása és jelentősége? Miben jelölhető meg a történeti eredete és hogyan jellemezhető az alakulása az egyházfegyelem és a kánonjogi gondolkodás fejlődésének évszázadai során? Végül mindezek fényében hogyan körvonalazható pontosan ennek a szabálynak a terjedelme és a jelentése a hatályos egyházjog szerint? Ezekre a kérdésekre keressük a választ az alábbiakban. Noha a szent helyekről és időkről szóló újabb kánonjogi publikációk kitérnek a templomok építésének engedélyezésére is,¹ ám ezt többnyire rövid utalás formájában teszik, részletesebb vizsgálatot nem szentelnek a témának. Nem egyszer viszont behatóan tanulmányozzák a templomokkal kapcsolatos liturgikus és egyházművészeti szempontokat, melyek az előzetes püspöki engedély megadásának feltételei is lehetnek.

* A *Teológiában* megjelent tanulmány kiegészített változata, vö. *A templomok építésének püspöki engedélyezése*, in *Teológia* 46 (2012) 1–2/1–14.

¹ Pl. MOSCA, V., *Luoghi e tempi sacri*, in AA.VV., *La funzione di santificare della Chiesa* (Quaderni della Mendola 2) (Milano 1995) 193–219; MOSCONI, M., *Chiesa e chiese: le norme canoniche relative alla costruzione di una nuova chiesa*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 13 (2000) 248–267; CALVI, M., *L'edificio di culto è un "luogo sacro"?* *La definizione canonica di "luogo sacro"*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 13 (2000) 228–247; ZAHNER, W., *Kirchengebäude. II. Katholisch*, in *Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht* (Hrsg. von A. Campenhausen – I. Riedel-Spangenberg – R. Sebott; Paderborn–München–Wien–Zürich 2002) 479–480; *Bau und Umwandlung religiöser Gebäude* (Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht 18) (Hrsg. R. v. Pahud de Mortanges – J. B. Zufferey; Zürich 2007); ACQUAVIVA, A., *I luoghi adibiti a culto. Il cambiamento di destinazione d'uso e la disciplina normativa delle cappelle private appartenenti ad istituti religiosi*, in *Il diritto ecclesiastico* 121 (2010) 279–288; KREMER, E.-M., *Enteignung von Kirchengebäuden* (Europäische Hochschulschriften – Reihe II, Rechtswissenschaft 5042) (Frankfurt a. M. 2010); KUMINETZ G., *A szakrális hely és közösség szerepe a pasztorációban. Az ecclesia mint épület és mint közösség*, in *Magyar Sion* 5/47 (2011) 177–196.

2. ELŐZMÉNYEK

A keresztények kezdetben – mint az Apostolok Cselekedetei beszámol róla – „egy szívvel-lélekkel mindennap állhatatosan megjelentek a templomban. A kenyértörést házanként végezték.”² Tehát a jeruzsálemi templom nyilvános imádságában részt vettek, de az eucharisztia eleinte magánháznál folyt, hiszen az a keresztények legsajátabb szent cselekménye és misztériuma volt. Maga a jeruzsálemi templom nyilvános, hivatalos kultuszhelyként működött. Királyok és a nép vezetői építették fel és újítták meg ismételten. A Bibliában is – bár gyakran rosszállással – említett „magaslatokon” kívül léteztek más templomok is Izrael Istenének tiszteletére. Közülük egyesek – mint az egyiptomi Leontopoliszban épült templom (Kr. e. II. sz.) – szakadár kultuszhelynek számítottak.³

A keresztények már az apostoli korban meghatároztak bizonyos helyeket, ahol vallásukat gyakorolták, különösen pedig az eucharisziát ünnepelték, és ebből a célból összejötték.⁴ Ezeket a helyeket – még ha az adott épület magántulajdonban volt is – megkülönböztették az egyszerű magánlakásoktól. Éppen a közösség (hivatalos) összejövetelére kijelölt jellegük volt a különbség.⁵

A püspöknek kezdettől fogva döntő szerepe volt az istentisztelet helyének meghatározásában. Már Antiochiai Szent Ignác hangsúlyozza a szmirnaiakhoz írt levelében: „A püspök nélkül semmi olyat ne tegyetek, ami az egyházzal kapcsolatos. Azt tartsátok érvényes eucharisztianak, melyet a püspök vagy megbízottja végez.”⁶ A püspököknek mint az apostolok utódainak szerepe az eucharisztia végzésében és a helyi egyház vezetésében már az első keresztény nemzedékek idejében szóhasználat tekintetében is világosan kirajzolódik. Ős-

² ApCsel 2,46; vö. uo. 5,12.

³ Vö. pl. BAIER, W., *Tempel*, in *Bibel-Lexikon* (Hrsg. H. v. Haag; Leipzig 1969) 1720–1729, főként 1728. Lásd még: RUZSICZKY É. – VANYÓ L. – DIÓS I. – SZUROMI SZ. A., *Templom*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. Diós I. – Viczián J.; Budapest 2008) XIII, 820–827. A jeruzsálemi templommal kapcsolatos eszmétörténeti vonatkozásokhoz lásd pl. HAMBLIN, W. J. – SEELY, D. R., *Salomos Tempel. Mythos und Geschichte des Tempelberges in Jerusalem* (Stuttgart 2007).

⁴ 1Kor 11,22 („Mikor ugyanis egybegyűltök, az már nem az Úr vacsorájának elköltése, mert étkezés közben ki-ki a saját vacsoráját veszi elő, s az egyik éhen marad, a másik pedig megrészegül. Hát nincs otthonotok evésre-ivásra? Vagy semmibe veszitek az Isten egyházát?”).

⁵ Vö. WERNZ, F. X., *Ius Decretalium* (°Romae 1908) III/2, 79, nr. 429.

⁶ *Smyrn.* VIII, 1; magyarul: *Apostoli atyák* (Ókeresztény Írók 3) (szerk. Vanyó L.; Budapest 1980) 190 (ford. Vanyó L.).

⁷ CIC 899. k. 2. § („In eucharistica Synaxi populus Dei in unum convocatur, Episcopo aut, sub eius auctoritate, presbytero praeside”) – kiemelés tőlem.

eredeti tehát a kapcsolat a püspök küldetése és az Egyház legszentebb cselekménye, az eucharisztia között.

Az eucharisztia végzésére a közösséget a püspök hívta egybe.⁷ Dionüsziosz alexandriai püspök üldöztetéséről szólva Euszebiosz Egyháztörténetében kifejezetten említi, hogy a hatóságok a püspököt arra szólították fel, ne gyűjtse egybe (eucharisziára) a hívő közösséget. Dionüsziosz rögtön megértette, hogy ez a parancs az Egyház létének betiltását jelenti.⁸

A keresztény kultuszra szánt külön épületek, templomok első nyomai a III. századból ismertek. Diocletianus keresztényüldözésének egyik sarkalatos eseménye volt, amikor a császár rendeletben írta elő, „hogy a templomokat le kell rombolni”.⁹ Euszebiosz Egyháztörténetében személyesen tanúskodik a pusztításról és így közvetve a keresztény templomok korábbi létezéséről: „saját szemünkkel láttuk – írja – a tetőtől alapzatig lerombolt, a földdel egyenlővé tett imaházakat”.¹⁰ Egyéb dokumentumok is alátámasztják, hogy a keresztényeknek nyilvános templomaik voltak már az üldözések korának vége előtt is.¹¹

Nagy Konstantin uralkodásának idejétől azután nagy lendülettel indult meg a keresztény templomok építése.¹² Számos díszes templomot szenteltek Istennek, bár ezt a szokást egyes eretnekek bírálták.¹³ Fokozatosan oda fejlődött ez az igyekezet, hogy az Egyháznak kellett ellenvetéssel élnie egyesek átgondolatlan és önkényes törekvésével szemben, akik szerfelett növelni akarták a templomok és kápolnák számát.¹⁴ Ennek az egyházi szabályozásnak a korai nyomai nyugaton fellelhetők az V. Karthágói Zsinat (401) 15. kánonjában,¹⁵ az I. Orléans-i Zsinat (511) 17. kánonjában,¹⁶ valamint az Epaoni Zsinat (517) 25. kánonjában.¹⁷

⁸ *Hist. eccl.* VII, 11, 4. 7; magyarul: *Euszebiosz egyháztörténete* (Ókeresztény Írók 4) (ford. Baán I.; Budapest 1983) 308, 310.

⁹ EUSZEBIOSZ, *Hist. eccl.* VIII, 2, 4; vö. uo. VIII, 1, 9; magyarul: *Euszebiosz egyháztörténete* 349–350. 348.

¹⁰ *Hist. eccl.* VIII, 2, 1; magyarul: *Euszebiosz egyháztörténete* 349.

¹¹ Vö. pl. CONC. ILLIBERIT. (a. 300–303) cc. 36. 52. Az Elvirai Zsinat kánonjai néven ismert egyházfegyelmi szöveg kétségtelenül ősi hagyományt tükröz; vö. ERDŐ P., *Az ókeresztény kor egyházfegyelme (az első négy században)* (Ókeresztény Írók 5) (Budapest 1983) 50–51.

¹² Vö. RUZSICZKY – VANYÓ – DIÓS – SZUROMI 825.

¹³ Vö. pl. WERNZ III/2, 80, nr. 429.

¹⁴ Vö. uo.

¹⁵ A *Collectio Hispana* szerinti beosztásban: CONC. CARTHAGEN V (a. 401), c. 15; ed. *Concilia Africae A. 345 – A. 525* (Corpus Christianorum, Series Latina [a továbbiakban: CCL] 149) (ed. C. Munier; Turnholt 1974) 359. A *Corpus Iuris Canonice*ben D. 1 c. 26 de cons.

¹⁶ CONC. AURELIANEN. I (a. 511), c. 17; ed. *Concilia Galliae A. 511 – A. 695* (CCL 148A) (ed. C. De Clercq; Turnholt 1963) 9. A *Corpus Iuris Canonice*ben C. 16 q. 7 c. 10.

¹⁷ CONC. EPAONEN. (a. 517), c. 25; ed. CCL 148A, 30. Vö. WERNZ III/2, 80, nr. 429.

3. A TEMPLOM LÉTESÍTÉSE ÉS A PÜSPÖK

Az antik Rómában a vallás a legfontosabb közügynek számított. Mivel a rómaiak a közjog és a magánjog világos megkülönböztetésére törekedtek, a vallás és a templomok kérdését ebből a szempontból is vizsgálták. Ezeket a témákat hangsúlyozottan a közjog területére sorolták.¹⁸ Mindezek alapján érthető, ha a keresztények körében részben a kultusz egyházi tekintetben – majd később civil szempontból is – hivatalos, nyilvános, *publicus* jellege miatt, részben az eretnek csoportok elkülönülési törekvései nyomán aktuálisává vált a templomok létesítése püspöki ellenőrzésének hangsúlyozása. A Khalkedoni Zsinat (451) 4. kánonja már kifejezetten megtiltja, hogy monastorokat vagy oratoriumokat (templomokat) létesítsenek a helyi püspök tudta nélkül.¹⁹ Az egyetemes zsinat rendelkezése később bekerült a *Decretum Gratiani*-ba, és így jelentős hatást gyakorolt a középkori egyházfegyelemre.²⁰ Iustinianus császár egy 545-ben kiadott rendelkezése²¹ azt írta elő, hogy senki ne építsen templomot, amíg a város püspöke el nem jön, és ki nem tűzi az adott helyen a keresztet. A Gratianusnál szereplő szövegváltozat ehhez hozzáfűzi, hogy a püspök ilyenkor nyilvánosan kijelöli az *atrium* helyét is. Aki templomot akar építeni, annak előre biztosítania kell azokat az anyagi eszközöket, melyek a templom működéséhez szükségesek (világítás, őrzés, örök fizetése stb.). Mindez az egyházi jogi gyűjteményekbe is felvételt nyert. Így a *Decretum Gratiani* közvetítésével egyik alapja lett a templomok építésével kapcsolatos középkori

¹⁸ Vö. pl. ZIEGLER, K., *Pontifex*, in *Der kleine Pauly. Lexikon der Antike* (Hrsg. K. Ziegler – W. Sontheimer; München 1979) IV, 1046–1048.

¹⁹ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta* (curantibus G. Alberigo – J. A. Dossetti – P. P. Joannou – C. Leonardi – P. Prodi; ³Bologna 1973; a továbbiakban: COD) 89 („ne...praeter conscientiam”).

²⁰ C. 18 q. 2 c. 10; ed. *Corpus Iuris Canonici I. Decretum Magistri Gratiani* (ed. E. Friedberg; Lipsiae 1879) 832.

²¹ Nov. 131, 7; ed. *Corpus Iuris Civilis III* (ed. R. Schoell – G. Kroll; Berolini 1899) 657 („Si quis autem voluerit fabricare venerabile oratorium aut monasterium, praecipimus non aliter inchoandum fabricam nisi locorum sanctissimus episcopus orationem ibi fecerit et venerabilem fixerit crucem”).

²² D. 1 c. 9 de cons.; ed. Friedberg I, 1296 („Nemo ecclesiam edificet ante, quam ciuitatis episcopus ueniat, et ibidem crucem figat, publice atrium designet, et ante prefiniat, qui edificare uult, que ad luminaria et ad custodiam, et stipendia custodum sufficiant”).

²³ Uo.

²⁴ BARTOLUS, *Casus ad Auth.* 119, Collatio 9, tit. 6 § Si quis autem [Nov. 131, 7]; ed. *Volumen hoc complectitur (sic enim peculiari vocabulo vocant) Novellas Constitutiones Iustiniani Principis* (Hugo a Porta, Lugduni 1558) 399 („Monasterium et oratorium per episcopum orationibus et cruce ibi fixa inchoari debent: et ipsi fabricatores et eorum haeredes compellendi sunt adimplere”). Az *Authenticum*hoz írt *casusok* (*casus summarii*) Bartolus műveiből a jogtudósok által készített kivonatok, melyek azonban magának Bartolusnak a gondolkodásába engednek bepillantást, vö. LANGE, H. – KRIECHBAUM, M., *Römisches Recht im Mittelalter II. Die Kommentatoren* (München 2007) 733.

és újkori egyházfegyelemnek.²² A szövegnek a *Decretumban* szereplő formája is kifejezetten említi, hogy a püspöki jóváhagyáshoz és az építkezés megkezdéséhez már be kell mutatni az adományozó levelet (*ostensa donatione*).²³

Iustinianus császár idézett *Novellájának* középkori magyarázói külön is hangsúlyozzák, hogy az építető kezdeti kötelezettségvállalása behajtható még az örökösein is. Bartolus de Saxoferrato (1313/14–1357) szellemében a bevezető *casus* így foglalja össze az említett fejezetet: „A monostor és a templom (építését) azzal kell elkezdeni, hogy a püspök imádkozik és kitűzi az adott helyen a keresztet. Magukat az építetőket és örököseit rá kell szorítani, hogy teljesítsék, (amit vállaltak).”²⁴ Az Accursius (1185–1263) nevéhez fűződő *Glossa ordinaria* pedig azt emeli ki, hogy ez az elv „érvényes bármely templomra”,²⁵ nem csupán a templomok egy bizonyos típusára.

Iustinianus császár előírása a templomépítés megkezdéséhez szükséges püspöki cselekményről és – értelemszerűen – az ennek alapját képező előzetes püspöki hozzájárulásról jogilag kerek egészset alkotott. Ugyanez az uralkodó ugyanis már 537-ben elrendelte, hogy magánháznál viszont szent szertartást, liturgiát, különösen pedig eucharisziát ne végezzenek.²⁶ Ez a császári előírás – más késő római törvényekhez hasonlóan – korábbi egyházi szabályt tart szem előtt. A IV. századi vagy még régebbi egyházfegyelmet tartalmazó, ám mai alakjában az V. század első felében szerkesztett kánonsorozat,²⁷ mely a Laodikeiai Zsinat neve alatt került be a kánonjogi gyűjteményekbe, kifejezetten tiltja, hogy magánházaknál szentmisét mondjanak.²⁸ Gratianusnál pedig egy a 888-as Mainzi Zsinat 9. kánonjára visszamenő szöveg elvként

²⁵ *Glossa ordinaria* ad Auth. 119, Collatio 9, tit. 6 § Si quis autem [Nov. 131, 7], v. aut monasterium; ed. *Volumen hoc complectitur...* 399 („Idem in qualibet ecclesia: ut supra De monach. § 1 [Nov. 5, 1] et supra Ut nullus fabri. ora. do. § j. Collatio V [Nov. 67, 1]”). Accursius és a Novellákhoz kapcsolódó *Glossa ordinaria* viszonyáról lásd: LANGE, H., *Römisches Recht im Mittelalter I. Die Glossatoren* (München 1997) 347–348.

²⁶ Nov. 58; ed. Schoell – Kroll 314–316 („Et priscis sancitum est legibus nullam penitus esse licentiam domi quae sacratissima sunt agere”). Vö. Nov. 131, 8.

²⁷ Vö. *Discipline Générale antique. IVe–IXe s. I/2. Les canons des Synodes particuliers* (Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di diritto canonico orientale, Fonti, Fasc. IX) (Grottaferrata-Roma 1962) 128–129. Ez a kiadás a laodikeiai kánonok görög szövege mellett Dionysius Exiguus latin fordítását is közli. Lásd még: *I canoni dei concili della Chiesa antica* (Studia Ephemeridis Augustinianum 95) *I. I concili greci* (a cura di A. Di Bernardino, intr., trad. e note C. Noce – C. Dell’Osso – D. Ceccarelli Morolli; Roma 2006) 335.

²⁸ CONC. LAODICEN., c. 58; ed. Joannou 155. A rendelkezés a IV. Félix pápa 1. leveleként ismert hamis dekretális egyik forrása, vö. *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni* (ed. P. Hinschius; Lipsiae 1863, úny. Aalen 1963), CXXVII; a dekretális kiadása uo. 697–701. A levél ide vonatkozó részei fontos helyen szerepelnek a *Decretum Gratianum*-ban (D. 1 [c. 1] – [c. 2] de cons., D. 1 c. 11 de cons.; ed. Friedberg I, 1293, 1297).

mondja ki, hogy misézni csak a püspök által felszentelt helyen szabad, vagy ott, ahol ő ezt megengedi.²⁹ Az eucharisztia ünneplési helyének meghatározása tehát világosan a püspöki tisztséghez kötődik.

Az új templom építésének oka és feltételei adták a püspök számára az engedély megadása előtti mérlegelés szempontjait. Ilyen kérdésekről rendelkezett nyugaton az 572-ben tartott Bragai Zsinat, mely a *Decretum Gratianiba* is felvett³⁰ 6. kánonjában határozottan elutasította, hogy az adott templomban elérhető jövedelem kedvéért, pénzsóvárságból építsenek templomot. A püspököknek pedig szigorúan megtiltotta, hogy hozzájáruljanak a templom megépítéséhez és később felszenteljék azt, ha valaki azért akar építkezni, hogy aztán a nép templomi adományain osztozkodjon a klerikusokkal azon a címen, hogy az épületet a saját földjén hozta létre. Ugyanez a zsinat 5. kánonjában³¹ – egyébként Gelasius pápa egy 495/496-ban kelt és Gratianus *Decretumába* ugyancsak felvett levelével³² összhangban – kimondja azt is, hogy csak akkor szabad megengedni az építkezést, ha előre biztosított, megfelelő anyagi alap (*dos*) van a templom jövődő szükségleteire.

A XII–XIII. század fordulójától az egyházjogi gyakorlatban és a tudományos magyarázatban egyre inkább előtérbe kerülnek a dekretális-gyűjtemények, melyek rendre külön címet szentelnek a templomépítés témájának. IX. Gergely dekretális-gyűjteményében a III. könyv 48. címe szól erről a kérdésről (*De ecclesiis aedificandis vel reparandis*).³³ Az előzetes püspöki engedé-

²⁹ D. 1 c. 12 de cons.; ed. Friedberg I, 1297 („Missarum solemnitas non ubicumque, sed in locis ab episcopo consecratis, uel ubi ipse permiserit, celebranda esse censemus”).

³⁰ CONC. BRACAREN. II (a. 572), c. 6; ed. PL 84, 572. A *Decretum Gratianiba*n D. 1 c. 10 de cons.; ed. Friedberg I, 1296 („Si quis basilicam non pro deuotione fidei, sed pro questu cupiditatis edificat, ut quicquid de oblatione populi colligitur medium cum clericis diuidat, eo quod basilicam in terra sua condiderit, hoc de cetero obseruari debet, ut nullus episcoporum tam abhominabili uoto consentiat”).

³¹ CONC. BRACAREN. II (a. 572), c. 5; ed. PL 84, 572. A *Decretum Gratianiba*n C. 1 q. 2 c. 1; ed. Friedberg I, 407–408.

³² C. 16 q. 7 c. 26; ed. Friedberg I, 807–808. Lásd JK 679 = JAFFÉ, Ph., *Regesta Pontificum Romanorum ad a. p. Ch. n. MCXCVIII* (cura S. Löwenfeld – F. Kaltenbrunner – P. Ewald; ²Lipsiae 1881–1888, úny. Graz 1956) nr. 679.

³³ X 3.48; ed. Friedberg II, 652–654. Ennek a kérdésnek már az 1192-ben lezárt *Compilatio prima* is külön címet szentel (1Comp 3.35). Vö. KUTTNER, S. (moderante), *Index titulorum decretalium ex collectionibus tam privatis quam publicis conscriptis* (Ius Romanum Medii Aevi, Subsidia II) (cura et studio Instituti Iuri Canonico Medii Aevi Perquirendo; Mediolani 1977) 88 (a „De edificandis ecclesiis” vagy fordított sorrendben a „De ecclesiis edificandis” cím szerepel más gyűjteményekben is: Alan. 3.23; Gilb. 3.26; 2Comp. 3.26).

³⁴ JL 13884 = JAFFÉ nr. 13884.

³⁵ CONC. AGATHEN. (a. 506), c. 21; ed. *Concilia Galliae A. 314 – A. 506* (CCL 148) (ed. C. Munier; Turnholti 1963) 202–203 (D. 1 c. 35 de cons.; ed. Friedberg I, 1302).

lyezés szempontjai között – III. Sándor (1159–1181) pápa egy rendelkezése alapján,³⁴ mely az 506-ban tartott Agdei Zsinat 21. kánonjának³⁵ elvét követi – kiemeli, hogy a plébánia területén belül akkor lehet újabb templom építését engedélyezni, ha az anyaegyháztól igen nagy távolságban élő hívőknek erre szükségük van.³⁶ Arra a kérdésre, hogy milyen népesnek kell lennie ennek a közösségnek ahhoz, hogy indokolt legyen számára templom építése, a kánonjogtudomány – ősi hagyomány alapján³⁷ – azt válaszolja, hogy legalább tíz főből kell állnia.³⁸ A nagy távolság ismérve lehet, ha télen a hívők a plébánia-templomba nem könnyen tudnak eljutni.³⁹ Hostiensis új *oratorium* létesítését csoportosan együtt lakó leprások számára is indokoltnak tartja a meglévő templomok távolságától függetlenül.⁴⁰ A kései középkorban Panormitanus már azt hangsúlyozza, hogy ha a leprásoknak külön engedélyezi ezt a jog, akkor ilyen sajátos ok nélkül viszont erre nincs lehetőség.⁴¹

A virágzó középkor folyamán pontosabbá váltak a templommal és a hozzá hasonló szent helyekkel kapcsolatos fogalmak. IV. Sándor pápa egy 1256-ban kelt ügylevelében,⁴² melynek egy részletét közli az 1298-ban kiadott *Liber Sextus* is,⁴³ kifejti, hogy kápolnát (*cappella*) és *oratoriumot* csak a helyi püspök beleegyezésével és tekintélyével lehet létesíteni. A korábbi kánoni hagyomány értelmében imaterem, házi magánáhitatra szolgáló helyiség ilyen engedély nélkül is létesíthető, ám ezekben tilos szentmisét bemutatni.⁴⁴ A magánháznál való misézés tilalmát a kánoni hagyomány elsősorban azzal hozza összefüggésbe,

³⁶ X 3.48.3; ed. Friedberg II, 652–653.

³⁷ CONC. TOLETAN. XVI (a. 693), c. 5; ed. PL 84, 539 (C. 10 q. 3 c. 3; ed. Friedberg I, 623) előírja, hogy ne rendeljenek papot olyan templomba vagy kápolnába, melyhez tíz szolgánál, illetve egyházi adófizetőnél (mancipium) kevesebb ember tartozik; vö. NIERMEYER, J. F., *Mediae latinitatis lexicon minus* (Leiden 1984) 633.

³⁸ Lásd pl. HENRICUS DE SEGUSIO (HOSTIENSIS), *Summa*, In X 3.48 (De ecclesiis aedificandis); ed. (Lugduni 1537, úny. Aalen 1962), fol. 189ra („Si homines mutent se ad aliquem locum de nouo fundandum, dumtamen ibi sint x. homines habitantes”).

³⁹ Uo. („Sed et si nimis distet ecclesia ita quod tempore hyemali non possunt parochiani de facili conuenire”).

⁴⁰ Uo. fól. 189ra–b („et leprosi simul habitantes possunt habere oratorium”).

⁴¹ NICOLAUS DE TUDESCHIS (PANORMITANUS), *Commentaria in Tertium Decretalium Librum*, ad X 3.48.2 v. caveant, nr. 1; ed. (Venetiis 1571) fol. 276va („si...ex causa permittitur hoc leprosis, caeteris videtur interdictum”).

⁴² Potthast 18117 = POTTHAST, A., *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. 1198 ad a. 1304 I–II* (Berlin 1873–1875) nr. 18117.

⁴³ VI 5.7.4; ed. (a teljesebb szöveget is közölve) Friedberg II, 1082–1085.

⁴⁴ Vö. D. I c. 33 de cons.; ed. Friedberg I, 1302 („Unicuique fidelium, licet in domo sua oratorium habere, et ibi orare; missas autem ibi celebrare non licet”). A szöveg Benedictus Levita hamis kapituláré-gyűjteményére (I, 383 és II, 102) és tartalmának elemeiben Iustinianus császár 537-ben kiadott *Novellájára* (Nov. 58; ed. Schoell-Kroll 314–316) megy vissza.

hogya a szentmisét felszentelt helyen kell bemutatni.⁴⁵ A Trentói Zsinaton szintén felmerül a „magánmise” problémája. Itt azonban hangsúly kerül arra a tényre, hogy a szentmise az egész Egyház cselekménye, nem pedig a miséző pap magánügye. Ezért azt a kérdést vizsgálják, hogy tilos-e olyan misét végezni, amelyen csak a pap áldozik. A zsinat kimondja, hogy ez nem tilos, mert az ilyen szentmisét is az Egyház hivatalos szolgálattevője mutatja be, mégpedig nem csupán magáért, hanem minden hívóért, aki Krisztus testéhez tartozik.⁴⁶ Tehát a szentmise hivatalos, az Egyház szempontjából nyilvános, *publicus* jellege is a püspök küldetése és az istentisztelet helye közötti szoros összefüggést tesz indokoltá. Ez olyan távolabbi eszmei alapja a templomépítéshez szükséges püspöki engedélynek, amely a reformációt követően ismét világos hangsúlyt kap.

Az újkori kánonjogászok figyelmüket a templomépítés engedélyezésével kapcsolatos kazuisztikára fordították. Sajátos esetekre, illetve részletproblémákra is kitértek, melyek a jogalkalmazás során merülhettek fel. Juan Azor (1536-1603) erkölcszociológiai főművében a negyedik parancsolat kifejtése kapcsán szentel külön fejezetet a templomépítés kérdéseinek. A kánonjogi hagyományra hivatkozva leszögezi, hogy a *templom alapkövét* is a püspöknek kell elhelyeznie, bár Iustinianus *Novelláinak* és a *Corpus Iuris Canonice*nek fentebb idézett szövegei csak imáról, a kereszt kitűzéséről és a hely kijelöléséről szólnak.⁴⁷ A *Glossa ordinariára*⁴⁸ utalva megállapítja, hogy a püspök a kereszt kitűzését az építendő templom helyére (és az alapkövetélt) *megbízott útján* is végezheti. Ugyancsak Azor vizsgálja azt a problémát, hogy a püspök beleegyezésének az építkezés kezdetén kell már meglennie, vagy elegendő, ha a felszentelés előtt nyerik el a püspöki hozzájárulást. Noha a szerző úgy találja, hogy Panormitanus (Nicolaus de Tudeschis) az engedélyt már a kezdet kezdetén szükségesnek tartotta, maga mégis inkább a felszentelés előtt minősíti azt nélkülözhetetlennek legalábbis olyan esetekben, amikor egy már megépült házat vagy egy pogány templomot szentelnek fel utólag keresztény istentiszteleti hely céljára.⁴⁹ Ilyenkor azonban nincs szó keresztény templom *építéséről*.

⁴⁵ Vö. *Glossa ordinaria*, ad D. 1 c. 1 de cons. v. consecratione; ed. *Decretum Gratiani emendatum et notationibus illustratum una cum glossis* (Venetiis 1584) 2469. („Haec distinctio dividitur in 27 partes. In quarum prima probat, quod non debemus celebrare nisi in locis consecratis ab episcopo”).

⁴⁶ CONC. TRID., Sess. 22 de sacr. missae c. 6; ed. COD 734. („a publico ecclesiae ministro non pro se tantum, sed pro omnibus fidelibus qui ad corpus Christi pertinent, celebrentur”).

⁴⁷ AZOR, I., *Institutiones morales*, Pars II, lib. IX, cap. 3, q. 4; ed. (Mediolani 1608) 614–615.

⁴⁸ *Glossa ordinaria*, ad D. 1 c. 9 d. cons. v. Veniat; ed. (Venetiis 1584) 2476 („per se uel per alium”).

⁴⁹ AZOR, Pars II, lib. IX, cap. 3, q. 5; ed. (Mediolani 1608) 615.

Azorhoz csatlakozva Agostinho Barbosa (1590–1649) szintén lehetségesnek tartotta a püspöknek a templom megépítése után adott beleegyezését, sőt a hallgatólagos hozzájárulást is.⁵⁰ A felszentelés előtt azonban már feltétlenül szükség volt a kifejezett püspöki hozzájárulásra.

Hasonlóképpen felmerült a kérdés, hogy lehet-e templomot alapítani, építeni és szentelni kellő anyagi alap (*dos*) nélkül. Erre Juan Azor egyértelműen negatív választ ad. A kellő vagyoni megalapozást nélkülözhetetlennek tartja. Azt is leszögezi, hogy mind a püspök, mind a világi bíró minden módon rá kell, hogy bírja azt, aki egyszer templomot kezdett építeni vagy egy régi templomot renoválni, hogy amit vállalt, fejezze is be, halála esetén pedig örökösei végeztessék el a munkát.⁵¹ De a jezsuita szerző továbbkérdez: azt is meg kívánja határozni, hogy milyen nagyoknak kell lennie a kezdetben biztosított vagyoni alapnak. Olyannak kell lennie – válaszolja –, hogy abból kényelmesen megéljen egy pap és egy szolgálatot teljesítő klerikus, továbbá hogy az őrség díjazása, a világítás és a szent szolgálat biztosítva legyen. Elsősorban termőföldet tart szem előtt, melynek jövedelméből mindezek fedezhetők.⁵²

A püspök utólagos és hallgatólagos engedélyét a templomépítéshez a későbbi szerzők általában nem tartják legendőnek, mert a munka megindításának előfeltétele a kereszt püspöki kitűzése a helyszínen. Ez alól pedig valóban csak más célra keletkezett meglévő épület átvétele esetén lehet kivételt tenni. Ezt a kiegyensúlyozottabb nézetet már biztos álláspontként hangsúlyozza Anaklet Reiffenstuel (1642-1703), akinek kánonjogi traktátusa évszázadokra meghatározó tekintély volt.⁵³ Reiffenstuel régebbi kánoni hagyományra hivatkozva⁵⁴ a templomépítés püspöki engedélyezésének egy újabb feltételét is kiemeli: a főpásztornak előzetesen meg kell kérdeznie a környező papokat (plébánosokat, templomigazgatókat), hiszen az ő plébániájuk, templomuk működőképességét, lelkipásztori és anyagi fennmaradását veszélyeztetheti újabb templomok építése a közvetlen közelben.⁵⁵ A püspök előzetes engedélye mindenesetre a templomépítés *elkezdésének* továbbra is általánosan elfogadott legelső feltétele marad.⁵⁶

⁵⁰ BARBOSA, A., *Ius Ecclesiasticum Universum*, Pars II, cap. II (De ecclesiis aedificandis et consecrandis), nr. 5; ed. (Lugduni 1645) II, 6 („addo consensum Episcopi sufficere si accedat post constructam Ecclesiam”).

⁵¹ AZOR, Pars II, lib. IX, cap. 3, q. 7; ed. (Mediolani 1608) 615.

⁵² Uo.

⁵³ REIFFENSTUEL, A., *Ius Canonicum Universum*, Lib. III, tit. 48 nr. 7; ed. (Monachii 1706) III, 979.

⁵⁴ Vö. C. 16 q. 1 c. 43–44.

⁵⁵ REIFFENSTUEL, Lib. III, tit. 48 nr. 11; ed. (Monachii 1706) III, 979.

⁵⁶ REIFFENSTUEL, Lib. III, tit. 48 nr. 4; ed. (Monachii 1706) III, 978.

Azt azonban más újkori szerzők – így sajátosan Ludwig Engel (ca. 1630–1674) is hangsúlyozzák, hogy az új templom, kápolna vagy akár házikápolna építése nem okozhat jogsérelmet a már működő plébániatemplom számára. Különösen a püspököknek kell ügyelnie, hogy „ne tőrje” az ilyen sérelmes kultushelyek építését. Természetesen az erről alkotott véleményt a püspök az előzetes engedély megadásával, illetve megtagadásával érvényesítheti. Ha viszont valaki a püspök engedélye nélkül a plébániatemplom sérelmére építkezni kezd, a plébános jogosult ezt jelenteni, hogy az illetőnek el kelljen állnia az építéstől, vagy ha tovább folytatja, le kelljen bontania, amit létrehozott.⁵⁷ Az új templom engedélyezésének ez a feltétele megváltozott intézményes garanciákkal a hatályos egyházfegyelemben is megjelenik.

Az újkori fejlődés egyik eredménye, hogy a templomépítés célja, feltételei és így engedélyezése tekintetében egyre világosabban előtérbe kerül e *lelkipásztori szempont*, egyre határozottabban említik a „hívek lelki javát”.⁵⁸

A templomok *karbantartásának terhe*, mely már a korai középkorban fontos szempont volt,⁵⁹ szintén egyre nagyobb hangsúlyt kap az egyházjogi gondolkodásban. Ennek a fedezetét is előre kell biztosítani ahhoz, hogy a püspöki engedély megadható legyen az építési munkához. Már a *Compilatio prima* és IX. Gergely dekretális-gyűjteménye egyes példányai is egy sajátos változatban hozzák a templomok építéséről szóló címet. Kiegészítik azt a helyreállítás említésével (*De ecclesiis aedificandis vel reparandis*).⁶⁰ A XIX–XX. század fordulójának meghatározó kánonjogásza, Franz Xaver Wernz (1842–1914), akit méltán neveznek az utolsó dekretalistának, hiszen impozáns kommentárját nem sokkal az 1917-es *Codex Iuris Canonici* előtt adta ki, a templomépítési engedély püspöki megtagadásának megfelelő okai között első helyen említi a kellő anyagi ellátás, dotáció hiányát.⁶¹ Ehhez csatolja további lehetséges indok gyanánt azokat az eseteket, amikor az építkezés nyereségvágyból történik, nem pedig az istentisztelet előmozdítására, vagy amikor az új templom létesítése egy már meglévő másik templom iránti igazságosság követelményeit

⁵⁷ ENGEL, L., *Manuale parochorum*, Pars I, cap. II, nr. 5; ed. (4Salisburgi 1677) 8, hivatkozással X 5.32.1–2-re és az ahhoz fűzött magyarázatokra. IX. Gergely dekretális-gyűjteménye 5. könyvének 32. címe ugyanis (*De novi operis nuntiatione*) a törvényes érdek védelmének ezzel a klasszikus esetével foglalkozik.

⁵⁸ Pl. AICHNER, S., *Compendium iuris ecclesiastici* (10Brixiae 1905) 725, § 203, nr. 1 („causa iusta bonum spirituale fidelium concernens”).

⁵⁹ Vö. pl. CONC. BRACAREN. (a. 572) c. 2 (C. 10 q. 3 c. 1); CONC. TOLETAN. XVI (a. 693) c. 5 (C. 10 q. 3 c. 3).

⁶⁰ KUTTNER 88.

⁶¹ WERNZ III/2, 81, nr. 430 („si dotatio ecclesiae necessaria desit”).

sérti.⁶² Ez utóbbi esetben az új építmény feljelentésének (*novi operis nuntiatio*) is helye lehet.⁶³

Wernz a lényegyet ragadja meg, amikor kijelenti, hogy a püspök engedélye az építkezéshez sajátosan a templom nyilvános, hivatalos (*publica*) jellege miatt szükséges. Már a templom fogalmának meghatározásában leszögezi, hogy a közbeszédben és a kánonjogban a templom (*ecclesia* mint hely) olyan szent épületet jelent, melyet ünnepélyesen felszenteltek vagy legalább sajátos módon megáldottak, és örökös jelleggel az istentisztelet nyilvános, hivatalos (*publicus*) és ünnepélyes szertartásainak az egész nép számára, a legmagasabb fokon való végzésére rendelték.⁶⁴ A templomnak ebből a nyilvános, hivatalos istentiszteletre szóló rendeltetéséből vezeti le, hogy a helyi püspök engedélyét az exempt szerzeteseknek még akkor is ki kell kérniük, ha már meglévő házukhoz új, nyilvános⁶⁵ templomot kívánnak hozzáépíten.⁶⁶

4. AZ 1917-ES EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYV RENDELKEZÉSEI

Az 1917-es *Codex Iuris Canonici* a korábbi fegyelmi hagyomány kiértékelését és összefoglalását nyújtja. Külön címet szentel a templomok témájának,⁶⁷ de nem tárgyalja saját szerkezeti egységben a templomok építését. 1161. kánonjában meghatározást ad a templomokról. Eszerint a templom „szent épület, melyet istentiszteletre rendelték, főként azzal a céllal, hogy minden hívő használhassa az istentisztelet nyilvános végzésére”.⁶⁸ A definíció a templom nyilvános istentiszteletre szolgáló mivoltát hangsúlyozza. Az istentisztelet nyilvános végzése elsősorban arra utal, hogy a templom – ellentétben mondjuk a félig nyilvános kápolnával és a magánkápolnával (*oratorium semipublicum* és *oratorium privatum*) – minden hívő előtt nyitva áll, aki az istentiszteleten rész kíván venni. Wernz és mások nyomán az 1917-es *Codex*ben is úgy jelenik meg a templom építéséhez

⁶² Uo. III/2, 82, nr. 430.

⁶³ Uo.; vö. X 5.32.1,2,4.

⁶⁴ Uo. III/2, 79, nr. 427.

⁶⁵ A templom a hatályos egyházjog szerint is fogalmánál fogva a nyilvános, hivatalos, minden hívő számára az istentisztelet idején hozzáférhető liturgiára rendelt épület – vö. CIC 1214. k.

⁶⁶ WERNZ III/2, 81, nr. 430.

⁶⁷ Liber III, *De rebus*; Pars II, *De locis et temporibus sacris*; Sectio I, *De locis sacris*; Titulus IX, *De ecclesiis*.

⁶⁸ 1917-es CIC 1161. k. („aedes sacra divino cultui dedicata, eum potissimum in finem ut omnibus christifidelibus usui sit ad divinum cultum publice exercendum”).

szükséges püspöki (pontosabban a helyi ordináriustól adott) engedély, mint a nyilvános istentiszteletre szóló rendeltetés következménye. A kultusz maga rendelkezik egy bizonyos hivatalos egyházi jelleggel. Ezért a kisebb közösség vagy akár család számára létesülő kápolnában (*oratorium privatum*) való misézéshez is szükséges a püspök engedélye, sőt a rendszeres misézéshez az Apostoli Szent-szék indultuma is (vö. 1917-es CIC 1195. k.).⁶⁹

Az 1162. kánon szerint nem szabad templomot építeni a *helyi ordinárius* kifejezett, *írásbeli* beleegyezése nélkül. Az engedélynek (hozzájárulásnak, *consensusnak*) nem elég hallgatólagosnak vagy bennfoglaltnak lennie. Nem elegendő a szóbeli forma sem: írásban kell a hozzájárulást kifejezni.

Korunkban különösen nagy súllyal jelentkezik a nagy művészeti értéket képviselő, gyakran régiségénél fogva is becses templomok karbantartásának és felújításának problémája. A műemlékvédelemnek a világi jogalkotásban is nagy figyelmet szentelnek. A templom építésével keletkező felelősség és anyagi terhek sorából méltán emelkedik ki már az 1917-es Egyházi Törvénykönyvben a renoválási terhek kérdése (pl. a székesegyházaké – 1917-es CIC 1186. k. 1. § 2°). Így a püspöki engedély feltételei között a kellő anyagi alapok meglétének vizsgálatakor ezt a szempontot is figyelembe kell venni.

5. A HATÁLYOS KÁNONJOGI SZABÁLYOZÁS

Témánkban az 1983-ban kiadott *Codex Iuris Canonici* lényegileg az 1917-es törvénykönyv szabályozását követi. Szintén külön szerkezeti egységet, ha nem is címet, de fejezetet szentel a templomok kérdésének.⁷⁰ Az engedélyezést megkövetelő norma megfogalmazása alig tér el az 1917-es formától: Ne építsenek semmiféle templomot a megyéspüspök kifejezett, írásbeli hozzájárulása nélkül (1215. k. 1. §; vö. CCEO 870. k.). Az egyedüli feltűnő eltérés

⁶⁹ Vö. pl. SIPOS S. (I.), *Enchiridion Iuris Canonici* (©Romae 1954) 562, § 147.

⁷⁰ Liber IV, *De Ecclesiae munere sanctificandi*; Pars III, *De locis et temporibus sacris*; Titulus I, *De locis sacris*; Caput I, *De ecclesiis*.

⁷¹ Vö. MOSCONI 251; KUMINETZ 187.

⁷² Vö. MARTÍN DE AGAR, J. T., ad c. 1215, in *Codice di diritto canonico e leggi complementari commentato* (Istituto Martín de Azpilcueta dell'Università di Navarra, ed. italiana diretta da Arrieta, J. I., Roma 2004) 804; KUMINETZ 187.

⁷³ Ebben a tekintetben a keleti katolikus egyházjog eltér a latintól; vö. CCEO 437. k. 1. §; 509. k. 2. §.

⁷⁴ KRUKOWSKI, J., *Com. c. 1215*, in *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law* (ed. by A. Marzoa – J. Miras – R. Rodríguez-Ocaña, English language edition ed. E. Caparros; Montreal–Chicago 2004) 1814.

abban áll, hogy az új *Codex* megyéspüspököt említ helyi ordinárius helyett. Ez tökéletesen megfelel a teológiai alapoknak, hiszen az adott részegyház saját pásztora a megyéspüspök (vö. 381. k. 1. §). Ezzel kizárja, hogy a mai terminológia szerint helyi ordináriusnak számító általános helynökök vagy püspöki helynökök saját hatáskörben ilyen engedélyt adhassanak (vö. 134. k. 3. §). A helynökök a megyéspüspök külön megbízása alapján adhatnak ilyen engedélyt. Az egyházmegyei kormányzó sem adhat ilyen beleegyezést, hacsak az Apostoli Szentszéktől erre különleges megbízást nem kapott.⁷¹

Megadhatják viszont ezt azok, akik a jogban a megyéspüspökkel egyenlő elbírálás alá esnek (vö. 381. k. 2. §; 368. k.). A templom építéséhez hasonlóan püspöki engedély szükséges a már meglévő épület templommá alakításához vagy templomnak való kijelöléséhez is.⁷² Az előírás a szerzetesi templomok létesítésére is vonatkozik. Ha egy szerzetes intézmény már korábban elnyerte is a megyéspüspök beleegyezését ahhoz, hogy új házat hozzon létre az egyházmegyében vagy a városban, mégis a megyéspüspök engedélyére van szüksége ahhoz, hogy egy meghatározott helyen templomot építsen (1215. k. 3. §).⁷³ Egyes szerzők az ilyen engedély megtagadására megfelelő oknak minősítik, ha már van plébániatemplom a közelben.⁷⁴

A püspöki engedély szükségességének okát José Tomás Martín de Agar abban látja, hogy a templom *szent hely és minden hívő számára* nyitva áll.⁷⁵ A szent helynek az 1205. kánon szerint két ismérve van: az istentiszteletről vagy a hívők temetkezésére szóló rendeltetés és a liturgikus könyvek szerint végzett felszentelés vagy megáldás. Nem elvont értelemben vett rendeltetésről van szó, hanem arról, hogy az adott helyet az illetékes egyházi hatóság rendeli istentiszteleti (vagy temetkezési) célra.⁷⁶

A helyi egyház (részegyház) liturgikus élete, sőt minden egyes liturgikus ünneplés, különösen az eucharisztia szoros kapcsolatban van a megyéspüspökkel. Az ő feladata – illetékességének határain belül – szabályokat kiadni a liturgia témájában (838. k. 4. §).⁷⁷ A megyéspüspököt az eucharisztia

⁷⁵ MARTÍN DE AGAR 804 (ad c. 1215).

⁷⁶ Vö. MARTÍN DE AGAR 798 (ad c. 1205). C. 1205: „Loca sacra ea sunt quae divino cultui fideliumve sepulturae deputantur”.

⁷⁷ Kuminetz Géza szerint „ha nem is közvetlenül a felszentelésből és a klerikusi állapotból ered (hanem tételesen a hivatalhoz tartoz[ik]...) a templomok építésének és gondozásának joga és kötelessége, mégis quasi klerikusi jognak és kötelességnek kell azt tekinteni a dolog fontossága miatt” (KUMINETZ 178). A fentiekből azonban kitűnik, hogy a templom építésének engedélyezése nem is csak általában klerikusi, hanem sajátosan megyéspüspöki feladat, mely nem csupán egyházi rendelkezésen, hanem az apostolutódi tisztség és az egyház, valamint az eucharisztia alapvető teológiai kapcsolatán alapul.

végzésének helyéről és így a templomok építéséről való rendelkezés nem pusztán ember alkotta tételes jog szerint illeti meg, hanem hozzá tartozik ez a feladat a Krisztustól adott apostoli küldetés teljességéhez. Az apostolutódi tisztséget a püspökszentelés közvetíti, a vele kapcsolatos egyházkormányzati hatalmat viszont a kánoni küldetés (pl. megyéspüspöki kinevezés) teszi konkrétan gyakorolhatóvá.⁷⁸ A hivatalban lévő megyéspüspök a rábízott részegyházban Krisztus nevében gyakorolja kormányzati feladatát, nem pedig mint a Római Pápa helynöke.⁷⁹ Ezért feladatkörének teológiai természeténél fogva a megyéspüspököt egyházmegyéjében megilleti mindaz a saját, rendes és közvetlen hatalom, amely lelkipásztori feladatának gyakorlásához szükséges (381. k. 1. §). A liturgia pedig, különösen azonban az eucharisztia nem magánténykedés, hanem Krisztus és az egész Egyház cselekménye (840. k.; 899. k. 1. §). Tehát az eucharisztia és általában a liturgia hivatalos, nyilvános, *publicus* jellegű az Egyházban. A megyéspüspöknek sajátos teológiai küldetése és szerepe van a rábízott részegyházban. Ez különösen is kiterjed a liturgia területére. Ebből következik a püspök joga és kötelezettsége a liturgia helyének meghatározására.

Az eucharisztikus gyülekezetben (*Synaxis*) ugyanis Isten népe kap meghívást, hogy gyűljön egybe a püspök vagy az ő tekintélyétől függő pap elnöklétével, aki Krisztus személyében cselekszik (899. k. 2. §).

Az istentiszteletre rendelt hely létesítéséhez – akkor is, ha az csupán kápolna (*oratorium*) vagy magán házikápolna (*sacellum privatum*) – előzetes ordináriusi engedély szükséges. A kápolna egy közösség vagy a hívők egy csoportja istentiszteleti céljaira szolgál. Létesítését az az ordinárius engedélyezheti, akinek az adott közösség vonatkozásában rendes végrehajtói hatalma van.⁸⁰ Szerzetesház kápolnájához ugyan a saját ordinárius (134. k. 1. §) adhat engedélyt, de a ház létrehozásához az egyházmegye területén a megyéspüspök előzetes írásbeli engedélyére van szükség (609. k. 1. §), akár csak a templom építéséhez. Magán házikápolnát viszont csak a *helyi ordinárius* engedélyével lehet létesíteni (1226. k.; 134. k. 2. §). Ahhoz pedig, hogy az ilyen

⁷⁸ CONC. VAT. II, Const. dogm. *Lumen Gentium*, Nota explicativa praevia nr. 2.

⁷⁹ Vö. CONC. VAT. II, Const. dogm. *Lumen Gentium* 23 és 27; dect. *Christus Dominus* 8a.

⁸⁰ Vö. MARTÍN DE AGAR 810 (ad c. 1223); vö. 608. k. és 733. k. 2. §.

⁸¹ Vö. MARTÍN DE AGAR 812 (ad c. 1228).w

⁸² *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris*, cap. III, 1 és V, 1.

⁸³ Plébániatemplom építéséhez, amennyiben az együtt járt új plébánia alapításával, a régi jog szerint a káptalan tanácsát, sőt beleegyezését kellett kikérnie a megyéspüspöknek; vö. PIRHING, E., *Ius canonicum nova metodo explicatum*, Lib. III. tit. XLVIII, nr. 10; ed. vol. III (Dilingae 1676) 693; WERNZ II, 2 (Romae 1906) nr. 242. A helyi plébániatemplom igazgatóját (*rector*) csak meghallgatni volt kötelező, beleegyezése

házikápolnában – a püspökök saját kápolnáit kivéve – szentmisét vagy más liturgikus szertartást lehessen tartani, ugyancsak a *helyi ordináriustól* szükséges engedély (1228. k.). Ez utóbbi fogalmilag különbözik a létesítéshez előírt engedélytől még akkor is, ha kifejezett említéssel bele lehet foglalni az előbbi hozzájárulásba.⁸¹ A helyi ordinárius további külön engedélyre szükséges ahhoz, hogy az eucharisziát őrizhessék magán házikápolnában vagy olyan kápolnában, amely nem tartozik szerzetes intézmény vagy az apostoli élet társasága valamely házához (934. k. 1. §).

Míndez mutatja, hogy az engedély alapvetően a helynek az istentiszteletre szóló rendeltetése miatt szükséges még akkor is, ha a kápolna vagy a házikápolna nincs megáldva (1229. k.). Az engedély szükségességének mélyebb alapja tehát a kultusz természeténél fogva hivatalos (*publicus*) jellege.

A *publicus* kifejezés másik jelentése a mai szóhasználat szerinti nyilvános jellegre utal. Ez a templom sajátossága. Ide – eltérően a kápolnától és a magán házikápolnától – minden hívő beléphet, hogy részt vegyen az istentiszteleten (1214. k.). A templomnak tehát *jelentős* befolyása van az Egyház liturgikus életére. Ez a hatás *tartós*, hiszen a felépült templomot „mielőbb fel kell szentelni vagy legalább meg kell áldani” (1217. k. 1. §). Sőt a templomokat általában, különösen pedig a székesegyházakat és a plébániatemplomokat „ünnepélyes szertartással kell felszentelni” (1217. k. 2. §). *Ideiglenes* templomot felszentelni nem szabad.⁸² Mindezek miatt különösen indokolt, hogy a templomok építésének engedélyezése a megyéspüspök feladata legyen.

A püspöki *hozzájárulás megadásának feltételei* a mai jogban a kánoni hagyományhoz igazodnak. Az engedély magadása előtt a püspöknek meg kell hallgatnia a *papi szenátus* és a szomszédos (közeli) templomok igazgatóinak véleményét (1215. k. 2. §). Bár a papi szenátus olyan intézmény, mely a II. Vatikáni Zsinat után jött létre (vö. 495. k. 1. §), az egyházmegye papságának bizonyos képviselőivel különböző jogcímek alapján korábban is konzultált a püspök ilyen ügyekben.⁸³ A környező templomok igazgatói nem csupán az 556. kánonban említett „templomigazgatók”, hanem a plébánosok

régen sem volt szükséges (uo.). Középkori szerzők a káptalan beleegyezését kívánták meg akkor is, ha az új templom létesítése bizonyos javadalmak egyesítésével járt; vö. pl. HENRICUS DE SEGUSIO (HOSTIENSIS), *Summa*, In X 3.48 (De ecclesiis aedificandis); ed. (Lugduni 1537, úny. Aalen 1962), fol. 189ra („Item si castrum edificatum sit ... in quo casu potest ei uniri alia ecclesia propter nimiam paupertatem ut in d[ecret]o c. Unio [C. 10 q. 3 c. 3] et argumentum supra De prebendis. Exposuisti [X 3.5.33]. Sed hoc non potest facere episcopus sine capitulo, infra De excessibus prelatorum. Sicut unire [X 5.31.8] et supra De donationibus. Pastoralis [X 3.24.7]”). A Hostiensis által megjelölt források közül csak az utolsó, III. Ince pápa egyik levele (Potthast 2350) írja elő a káptalan beleegyezését. Ám ez csupán arra az esetre vonatkozik, amikor a püspök egy templomot jövedelmeivel együtt átad egy szerzetes közösségnek. Arról tehát nincs szó, hogy minden templomépítés engedélyezéséhez a káptalan beleegyezésére lenne szükség.

is.⁸⁴ Ha a püspök a papi szenátust nem kérdezi meg az ügyben, az engedély érvénytelen (vö. 127. k. 1. §). Ha a környező templomok igazgatói közül valaki véleményét nem kéri ki, ugyancsak érvénytelen az intézkedés (127. k. 2. § 2°).⁸⁵ Ez utóbbi előírás alkalmazása során felmerül a kérdés, hogy mely templomok számítanak szomszédosnak (*vicina*) vagy közelinek. A fentebb bemutatott történeti előzmények fényében (vö. 6. k. 2. §) biztosan meg kell kérdezni annak a plébániának a plébánosát, amelynek a területén a templom épül. Feltehetőleg a vele határos többi plébánia temploma és az építendő templomot magában foglaló plébánia területén lévő többi templom is szomszédosnak vagy közelinek tekinthető.⁸⁶ A közeli templomok körét azonban szorososan kell értelmeznünk, hiszen igazgatójuk meg nem kérdezése a hozzájárulás érvénytelenségét vonja maga után. A jogok gyakorlását korlátozó törvényeket ugyanis szoros értelemben kell magyarázni (18. k.). A jogot illető kétség esetén pedig még a jogcselekményt érvénytelenné tevő (irritáló) törvények (vö. 10. k.) sem köteleznek (14. k.). Itt a kétség jogi jellegű, hiszen a „közeli” kifejezésnek a törvényben hordozott jelentéséről van szó. A közeli templomok körének meghatározása végső soron a megyéspüspök feladata (vö. 381. k. 1. §). Ám hasznosnak látszik, ha erre a szempontra is kitér, amikor kikéri a papi szenátus véleményét.

Az engedély megadásának az 1215. kánonban említett második feltétele, hogy a megyéspüspök megítélése szerint az új templom a *lelkek javát tudja szolgálni*. Ennek mérlegelésében segít az első feltétel, vagyis a papi szenátus és a templomok igazgatójának megkérdezése. Végső soron a templom építésének – akár csak az Egyház minden tevékenységének – a *célja* a lelkek üdvössége, a *salus animarum* (vö. 1752. k.).⁸⁷ Egyes szerzők a lelkek javának szolgáltatótól eltérőnek tekintik, ha a templom építésének pusztán „városszépítő, díszítő” célja van.⁸⁸ A fentebb idézett hagyomány fényében biztosan nem elfogadható célja egy templom építésének az ingatlan tulajdonosának a pusztai anyagi nyeresége. A templomnak értelemszerűen arra kell alkalmasnak lennie, hogy mint templom – vagyis tartósan az istentiszeltre rendelt hely – szolgálja a lelkek üdvösségét, ne csupán mint külső látvány vagy emlékmű.

⁸⁴ Ilyen tágabb, a plébánosokat is magában foglaló értelemben szól a templom igazgatójáról (*rector ecclesiae*) pl. a 764. k., a 903. k. és a 958. k. 1. §. A plébánost a plébániatemplom rectorának hangsúlyos formában is nevezték a régi szerők; vö. pl. BARBOSA, A., *De officio et potestate parochi*, Pars I, cap. 1., nr. 26; ed. (Venetiis 1720) 6. Barbosa szerint a plébánosnak nem csupán véleménymondási joga van, ha a plébániája területén új templomot vagy kápolnát kívánnak építeni, hanem ehhez a beleegyezése is szükséges (uo.).

⁸⁵ A vélemény vagy a beleegyezés kérésre vonatkozó szabály a keleti katolikus egyházjogban is hasonló; vö. CCEO 934. k.

Az 1215. kánonban megjelölt harmadik feltétel a templom építésének püspöki engedélyezéséhez az *anyagi eszközök megléte* az építkezéshez és az istentisztelethez. Az eszközök biztosítását illetően a kánon a püspök megítélését tekinti irányadónak (*Episcopus dioecesanus consensum ne praebeat nisi... censeat... media... non esse defutura*). A szöveg jövőidőben beszél: a püspöknek úgy kell megítélnie a helyzetet, hogy nem fognak hiányozni a szükséges eszközök. Ismét csak a fentiekben bemutatott történeti előzmények alapján ilyen biztosíték lehet megfelelő vagyontömeg átadása erre a célra, vagy fizetőképes személy vagy szervezet írásbeli, hatóságilag is érvényesíthető kötelezettségvállalása. Figyelemreméltó, hogy a hatályos kánon kifejezetten említi magát az építést is, mint olyan kiadást, amire az eszközök nem hiányozhatnak. A paphiányra tekintettel egyes magyarázók a kultuszhoz szükséges eszközökön *nem csupán anyagi javakat* értenek. Az istentiszteleti szolgálatot el kell majd látni, tehát *papra lesz szükség* a templom működéséhez.⁸⁹ Az 1215. kánon a püspök beleegyezéséről szól. Ez a témája az ide vonatkozó kánoni rendelkezéseknek a keresztény ókor óta. Érthető ez abból, hogy magának a kérdésnek a szabályozását is magánszemélyek vagy csoportok rendezetlen kezdeményezései tették szükségessé. Ugyanakkor azonban természetesen az is lehetséges, hogy a megyéspüspök *maga kezdeményezze templomok építését*. Ilyenkor is beleegyezését (*consensus*) adja, de nem mások vállalkozásához. Tehát a felsorolt feltételek ebben az esetben is érvényesek. Magyarországon egészen a II. világháborúig többnyire földbirtokosok vagy városok építették a plébániatemplomokat. Ugyanők vállalták a kegyuraság intézményének keretében a fenntartáshoz és a működési költségekhez való hozzájárulást. A régi egyházbizottság részletesen vizsgálta az a problémát, hogy ki mennyiben köteles a templomok felújítási, karbantartási költségeinek fedezésére. Mikor azonban a püspök lelkipásztori szempontból szükségesnek ítélte új templom létesítését, ha más kegyúr nem volt, a költségeket ráterhelték a püspöki vagy érseki javadalmi birtokra vagy a káptalan, esetleg más központi egyházi intézmény (pl. szeminárium) birtokára. Így számos egyházi kegyuraság is keletkezett.⁹⁰ A megváltozott viszonyokra tekintettel a világegyházban is foglalkoznak az

⁸⁶ Területileg szomszédos lehet egy plébánia, ám a pusztán lelkeszségi templomok – nem lévén területük – szomszédosak nem lehetnek, csak közeliek.

⁸⁷ Vö. ERDŐ P., „*Salus animarum suprema lex*”. *A lelkek üdvösségére való utalások szerepe a katolikus egyház hatályos törvénykönyveiben*, in *Kánonjog* 5 (2003) 7–18.

⁸⁸ Vö. KUMINETZ 188.

⁸⁹ Vö. KUMINETZ 188.

⁹⁰ Vö. ERDŐ P., *A magyarországi kegyuraság*, in *Magyar katolikus almanach II. A magyar katolikus egyház élete 1945–1985* (szerk. Turányi L.; Budapest 1988) 697–718.

egyházmegyei kezdeményezésű templomépítkezésekkel. A püspökök lelkipásztori szolgálatáról szóló, 2004-ben kiadott direktóriumban az Apostoli Szentszék is egyházmegyei alapok létrehozását szorgalmazza új templomok építésére.⁹¹ Ilyen alap létrehozása elsősorban meglévő javak elkülönítésével képzelhető el. Ha ilyenek jelentős mennyiségben nem keletkeztek vagy nem maradtak meg, a különböző forrásokból befolyó bevételek pedig szerények, több jelentős templom építését lehetővé tevő alap nehezen képezhető.

Nem az 1215. kánonban felsorolt feltételek között, hanem külön kánonban (1216. k.) szerepel a követelmény, hogy a templomok építése és renoválása során – szakértők tanácsát kikérve – meg kell tartani a liturgia és a szent művészet szabályait. Ebből a célból már a II. Vatikáni Zsinat szorgalmazta az egyházmegyei egyházművészeti és liturgikus bizottság megalapítását.⁹² Ha a templom építéséhez szükséges előzetes püspöki hozzájárulás kérésekor már konkrét tervek, elképzelések állnak rendelkezésre, a püspöknek az engedély megadása előtt ezeket a szempontokat is mérlegelnie kell. A fentebb említett kánoni hagyomány az építkezés megkezdése előtt megkívánta, hogy a püspök a kereszt kitűzésével és az átrium kijelölésével határozza meg az új templom helyét. Ezzel az előzménnyel összhangban áll az egyházművészeti és liturgikus szabályoknak való megfelelés mérlegelése. A XX. század elején egyes püspökök (pl. Antonius Fischer kölni érsek 1912-ben) kifejezett rendelkezésben foglaltak állást arról, hogy egyházmegyénkben milyen konkrét építészeti stílusok felelnek meg a templomok szent jellegének. Ezek követését az új templomok engedélyezéséhez feltételül szabták.⁹³ A II. Vatikáni Zsinat leszögezte, hogy az Egyház nem tekintett sajátjának egyetlen konkrét építészeti stílust sem, ám a népek sajátosságainak és a rítusok követelményeinek megfelelően a történelem során kialakult értékeket összegyűjtötte. Ezeket gondosan őrizni kell.⁹⁴ Ugyanakkor a zsinat az egyházművészetet érintő rendelkezések revízióját is előírta.⁹⁵ Az Apostoli Szentszék legújabb irányelvei hangsúlyozzák – a hívők cselekvő liturgikus részvétele mellett – a templomok szakrális jellegének kifejezését is.⁹⁶

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a templomépítéshez szükséges püspöki engedély teológiai alapja magában a püspöki tisztségben, a jelen korban konkrétan a püspökszentelésben és a megyéspüspöki kinevezésben rejlik. A püspök ugyanis a rábízott egyházmegyében az egész liturgikus tevékenység

⁹¹ CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, Dir. *Apostolorum successores*, 2004. II. 22., nr. 178 és 182.

⁹² CONC. VAT. II, Const. *Sacrosanctum Concilium* 44–46. A templomokra nézve lásd uo. 122–124. Vö. KUMINETZ 189–190.

⁹³ ZAHNER 479.

irányítója. Ő hívja egybe az eucharisztikus gyülekezetet. Ő szabja meg a liturgia végzésének konkrét helyét. Az egyetemes egyházjog keretei között ő alkothat erről szabályokat is. A III. századtól fogva a keresztényeknek nem csupán kijelölt gyülekezeti helyei voltak, hanem erre a célra épített templomai is. Az ókor végén világossá vált, hogy a liturgia és az egyházi közösség rendje megkívánja a templomépítkezések előzetes püspöki ellenőrzését. Ez az igény fejeződik ki a püspöki hozzájárulás szükségességében. Ezt a belső egyházi alapelvet a késői császárkorban világi törvények is rögzítették. Elsősorban Iustinianus császár Novellái alapján az egyházi joggyűjtemények is megismételték, továbbfejlesztették ezeket a szabályokat. A változó korok igényei szükségessé tették a templomépítés anyagi előfeltételeinek fokozott garantálását. Az előzetes követelmények nemcsak az építkezés költségeire, hanem a későbbi működtetésre, sőt – az újkorban egyre fokozódó mértékben – az épület karbantartására és felújítására is kiterjedtek. A hatályos egyházjogban a jogbiztonság érdekében hangsúlyt kap, hogy az engedélyt, melynek előzetesnek és írásbelinek kell lennie, a megyéspüspök adhatja meg. A Trentói Zsinaton, majd fokozottabb mértékben a XIX–XX. században előtérbe kerül az istentisztelet – kezdettől fogva alapvető – egyházi közfunkció jellege, vagyis nyilvános, hivatalos mivolta. Ez az oka annak, hogy a liturgia, különösen a szentmise rendje, lefolyása, helye, ideje és körülményei nem pusztán magánszemélyek vagy csoportok ízlésétől, elgondolásától függenek. Amikor maga Krisztus és az egész Egyház cselekszik, a hívők közössége aktív módon kapcsolódik be az ünnepsébe. Ugyanakkor főként a tartósan és minden hívő használatára rendelkezésre álló istentiszteleti helyek, vagyis a templomok szent voltát is kifejezésre kell juttatni. Ebből következnek a változó korok hiteles szakrális művészeti megoldásai, melyek a történelem során folyamatos hagyománnyá ötvöződnek, de lehetőséget adnak az illő és emelkedett újítások számára is. Kifejezői és ihletői a keresztény hitnek, mely az Egyház legnagyobb kincse. Ennek továbbadása olyan krisztusi küldetés, amely minden korban és minden nép körében aktuális.

⁹⁴ Vö. CONC. VAT. II, Const. *Sacrosanctum Concilium* 123.

⁹⁵ Uo. 128.

⁹⁶ Vö. AA.VV., *Arte e liturgia. L'arte sacra a trent'anni dal concilio* (Cinisello Balsamo 1993) 229–285; KUMINETZ 185; CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, *Dir. Apostolorum successores*, 2004. II. 22., nr. 154–157.